

Yemek Kültüründe Kadının İkincil Konumu: Şanlıurfa Örneği

Nurcihan İlhan^a

^aHarran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Şanlıurfa

Özet

Toplumsal cinsiyet normları, erkekliği güç, onur ve şerefle ilişkilendirerek merkezî bir konuma yerleştirirken; kadını ikincil ve edilgen bir pozisyona itmektedir. Bu hiyerarşik yapı, yemek kültüründe de belirgin biçimde kendini göstermektedir. Sofra düzeni, yemeklerin hazırlanışı, oturma sıralaması ve kimin önce yemek yiyeceği gibi pratikler, ataerkil toplumsal yapının gündelik yaşamda yeniden üretildiği alanlara dönüşmektedir. Kadınlar çoğu zaman yemeği hazırlayan, servisi yapan ve son oturan ya da hiç oturmeyan kişiler olarak konumlandırılırken; erkekler, sofra düzeninde öncelikli ve merkezî bir yerde yer almakta, bu durum toplumsal hiyerarşinin sembolik olarak yeniden inşasına aracılık etmektedir. Bu çalışma, geleneksel ve ataerkil değerlerin belirleyici olduğu Şanlıurfa'da, yemek kültürü aracılığıyla kadınların toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri nasıl deneyimlediğini sosyolojik bir perspektifle incelemektedir. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış; kadınların yemek ve sofra kültürüne dair anlatıları üzerinden, erkekliğe atfedilen imtiyazın yemek kültürünü nasıl şekillendirdiği analiz edilmiştir. Bulgular, erkek egemenliğini pekiştiren gündelik pratiklerin yemek etrafında sembolik bir düzen oluşturarak yeniden üretildiğini göstermektedir.

AnahtarKelimeler: Yemek kültürü, toplumsal cinsiyet, kadınlık, erkeklik

Type/Tür:

Research/ Araştırma

Received/GelişTarihi:

4 Mayıs 2025

Accepted/Kabul Tarihi:

5 Haziran 2025

Page numbers/Sayfa no:

13-27

Citation Information /AtıfBilgisi:

İlhan, Nurcihan. "Yemek Kültüründe Kadının İkincil Konumu: Şanlıurfa Örneği" *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 1(Haziran 2025), 13-27.

Sorumlu yazar: Nurcihan İlhan **e-posta:** nurcihanilhann@gmail.com

The Secondary Position of Women in Food Culture: The Case of Şanlıurfa

Abstract

Gender norms associate masculinity with power, honor, and dignity, positioning men at the center while relegating women to secondary and passive roles. This hierarchical structure is clearly reflected in food culture as well. Practices such as table arrangement, food preparation, seating order, and determining who eats first become arenas in which the patriarchal social structure is reproduced in daily life. Women are often positioned as those who prepare the food, serve it, and sit last -or do not sit at all; whereas men occupy a prioritized and central position at the table, thereby facilitating the symbolic reconstruction of social hierarchy. This study sociologically examines how women experience gender-based inequalities through food culture in Şanlıurfa, where traditional and patriarchal values prevail. The study was conducted using a qualitative research method, specifically through in-depth interviews; through women's narratives on food and dining culture, the study analyzes how male privilege shapes these practices. The findings reveal that everyday practices reinforcing male dominance are symbolically organized around food and are continuously reproduced.

Key Words: Food culture, gender, femininity, masculinity

Giriş

Yemek yemek, yaşamı sürdürmek ve hayatta kalabilmek için fizyolojik bir gereksinim olmanın yanı sıra toplumsal yapının sosyokültürel, coğrafi, ekonomik yapısına göre şekillenen semboller bütünüdür. Bu nedenle beslenme biçimleri toplumsal yapıyla iç içe şekillenmektedir (Karaca ve Altun, 2017, 337). Yenilecek besinin üretimi, taşınması, depolanması ve yemeğin tüketimi gibi süreçlerdeki kültürel farklılıklar, yemek yemenin kültürel semboller içerdiğini ortaya koymaktadır (Beşirli, 2010, 159). Yemek fizyolojik gereksinimlerin yanı sıra kültürel yapı içerisinde sosyal ilişkileri, toplumsal statüleri, güç ilişkilerini temsil etmesi açısından sembolik anlamlar taşımaktadır (Abdurrezzak, 2014, 13). Yalnızca fizyolojik ihtiyaçlardan ibaret olmayan yemek toplumsal eşitsizlikleri, rütbeyi, meşruiyeti barındırmanın yanı sıra bazı süreçlerde siyasi bir araç, güç gösterisi, ekonomik gösterge ve hatta dini semboller üzerinden toplumsal konumları ve şeref dağılımını sağlayan bir vasıta olarak tanımlanmaktadır (Közlme, 2013, 388). Bu nedenle toplumların yemek çeşitlerinden, yemek yeme alışkanlıklarına, sunulan yemeğin sunum sırasından, yemeğin paylaşımına/dağılımına kadar, yemeğin toplumsal değerler etrafında şekillendiği dolayısıyla toplumsal yapı içerisinde sembolik anlamlar üzerinden bir köprü

oluşturduğu gözlemlenmektedir (Abdurrezzak, 2014, 14).

Yemek; yemeğin hazırlanışı, yemek yeme adabı gibi mutfak pratiklerine dair roller ve mutfak, eril tahakkümün taşıyıcıları olarak kadının kimliğinin ve konumunun net bir şekilde hissedildiği yer olmaktadır (Avakian, 2005, 278-279). Ataerkil toplumda hâkimiyet süren eril düzen, cinsiyetler arası biyolojik farklılıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin belirlediği toplumsal normlarla şekillendirmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği normlar, erkeği güç ve cesaret gibi karakteristik özelliklerle kamusal alana yerleştirirken kadınları ise ev içi sorumluluklar ve çocuk bakımı gibi rollerin hâkim olduğu özel alana yerleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet normlarının belirlediği roller sonucunda kadınlar “alçaltılmış kimlikler” erkekler ise “imtiyazlı kimlikler” şeklinde tanımlanarak, cinsiyetler arası hegomonik güç farklılaşmasına dayalı toplumsal düzen inşa edilmektedir. Sonuç olarak eril tahakküm, toplumsal cinsiyet normları aracılığıyla güç, onur ve şeref ile ilişkilendirilen erkekliği merkeze almakta, kadını ise erkeklik üzerinden tanımlayarak ikincil konuma yerleştirmektedir (Bourdieu, 2015). Erkeğin aktif kadının ise pasif olarak konumlandırılması sonucu toplumsal hayata katılımın cinsiyetler arası eşitsizliklere dayalı belirlenmesi ile kadın; eğitim, ekonomi, sağlık, siyaset, sosyal hayat gibi toplumsal hayatın birçok alanında ötekileştirilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin belirlediği roller aracılığıyla kadınlar "doğal" bir şekilde ikincil bir konuma yerleştirirken “erkeğin üstünlüğü” anlayışı pekiştirilmektedir (Bingöl, 2014; Bora, 2010; Dökmen, 2009; Tire, 2017).

Gıdanın üretimi ve tüketim aşamaları güç ilişkileri, toplumsal kaygılar, cinsiyet eşitsizlikleri ile iç içe oluşturulmaktadır. Dolayısıyla birçok kültürde gıdanın üretimi ve tüketim kontrolü cinsiyetler arası güç dağılımını yeniden icra etmektedir. Kadınlar beslenme süreçlerinde derin sorumluluklara sahipken erkekler ise beslenme süreçlerinde daha yüzeysel sorumluluklar üstlenmektedir (Julier – Lindenfeld, 2005). Yemek tercihleri, yemeğin üretimi, sofrada adabı, yemeğin tüketimi gibi tüm süreçler toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği cinsiyetçi iş bölümü tarafından şekillenmektedir (Uğur Çerikan, 2019, 506). Bu bağlamda iş bölümü ve cinsiyet temelli kültürel kodları taşıyan yemek kültürü toplumsal aidiyet ve kimlik oluşumunda eşitsizliklerin şekillenmesinde oldukça önemli ve güçlü sembolik unsur olarak öne çıkmaktadır (Macit - Kıran, 2024, 105). Toplumsal yapı içerisinde sosyokültürel semboller taşıyan yemek kültürü, cinsiyet algısının inşa ettiği kadınlık ve erkeklik kalıp yargılarını da içermektedir (Terzi - Beşirli, 2014, 119). Yemek yeme eyleminin ötesinde mutfak işleri, yenilen besin toplumsal statüye, cinsiyet algısına göre belirlenmektedir. Örneğin mutfağın kadınla bağdaştırılması, mutfak içerisinde cinsiyetçi iş bölümü, yenilecek besinin paylaşılması, sofrada adabı ve sofrada kuralları cinsiyet eşitsizliklerini yansıtır niteliktedir (Çıtak, 2024, 167).

sürecinde, aile fertlerinde en büyük erkek veya yaşlılar ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle tarih boyu kadınlar erkeklerin merkeze alınmasıyla ikincil konumda yer edinmeleri sonucu yemek masasında yerlerinin olmadıklarını derinden hissetmiştir (Aksoy - Kırmızıuşak, 2021, 184-186; Abdurrezzak, 2014, 5).

Toplumsal yapının belirlediği hiyerarşik yapılanmalar içerisinde yenilecek besinin türü ve değeri de kültürel kodlarla belirlenmektedir. Kültürel kodlarla belirlenen neyin tüketilip tüketilmemesi gerekliliği süreci, toplumsal statüler tarafından sınıfsal olarak belirlenmektedir (Beşirli, 2011, 140-141). Her toplumda yemeğin güç temelli farklılaşmaları; tüketilecek besinin ulaşılabilirliği, besin değeri üzerinden sembolik olarak belirlenmektedir (Közlme, 2013, 393). Örneğin Yeni Gine Hua halkında “koroko” ve “hakeri” besinleri kadınlık ve erkeklik sembolleri içermektedir. Islak, yumuşak yapısı ve hızlı yetişmesi ile kolay erişilen koroko dişilikle ilişkilendirilmekte; sert, kuru yapısı ve yavaş yetişmesi ile zor erişilen hakeri ise erkeklikle ilişkilendirilmektedir. Bir başka örnek ise Yeni Gine’de Wamiran’lar için “Taro” zengin besin değerinin yanı sıra erkekliğin iletilmesi ve soyun devamlılığı bağlamında erkeklik statüsü taşıdığına inanılan sembolik anlamlar içermektedir. Bu nedenle “taro” özellikle şöenlerde, güç ilişkilerinin yarışıldığı sofralarda sunulmaktadır (Counihan, 2005).

Geçmişten günümüze kadar her toplumda prestijli, sınıfsal üstünlük göstergesine sahip yiyecekler bulunmaktadır. Özellikle ulaşılabilirliği maliyetli, besin değeri yüksek olan et tüketimi; sınıfsal farklılık, statü ve zenginlik göstergesi kabul edilmektedir. Bu nedenle et tüketimi, saygınlığı yüksek veya üst tabakada yer alan bireylerin tükettiği besin olarak değerlendirilmektedir (Macit - Kıran, 2024, 101-102). Kültürel kodların belirlediği tüketilen besin üzerinden oluşturulan hiyerarşi, cinsiyet ayrımına dayalı yenilecek olan yemeğin tercihini de belirlemektedir. Güç, saygınlık, iktidar gibi anlamlarla ilişkilendirilen et tüketimi erkeklikle; sebze, meyve ve tahıl gibi besinler ise kadınların edilgenliği ile bağdaştırılmaktadır. Bu bağlamda ataerkil değerlerin belirlediği güç ve toplumsal saygınlığın erkeklikle ilişkilendirilmesi sonucunda fiziksel dayanıklılık, cesaret, güç gibi kavramlarla ilişkilendirilen et tüketimi erkeklikle bağdaştırılmıştır. Düşük kalorili, sebze ve tahıl ağırlıklı yiyecekler ise ataerkil değerlerin belirlediği kadının “ikincil” konumu ile ilişkilendirilmektedir. Ataerkil değerlerin belirlediği erkeğin üstünlük konumu et yeme pratiğinde görünür hâle gelmektedir. Erkeklikle ilişkilendirilmiş besin olarak kurgulanan etin aynı zamanda eril tahakküme, erkeğin üstünlüğüne vurgu yaparak, et yeme tercihi arasındaki ilişki erkekliği yeniden üreten mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Adams, 2010; Calvert, 2014; Terzi - Beşirli, 2024, 128; Tekten Aksürmeli- Beşirli, 2019, 227; Sevindik, 2017, 60). Sonuç olarak yemek kültürü içerisinde yenilenlerin belirlendiği kadar yenilmeyecek olan besinlerin seçimleri de sınıfsal olmanın yanı sıra cinsiyetçi sembollerle inşa edilmektedir (Çıtak, 2024, 168).

Şanlıurfa'da hâkim olan ataerkil düzen, aşiret ve akrabalık ilişkilerine dayalı geleneksel toplumsal yapı, yaşamın her alanında kadınları toplumsal baskıya maruz bırakmaktadır. Yemek ve sofrâ kültüründe cinsiyet eşitsizliğine dayalı ayrımcılık, bölgede kadınların toplumsal baskıya maruz kaldığı alanlardan biridir (İlhan, 2025). Bu bağlamda çalışma, geleneksel ve ataerkil değerlerin hâkim olduğu Şanlıurfa'da yemek kültüründe; mutfak pratikleri, sofrâ düzeni ve tüketilen besin üzerinden kadının ikincil konumunu sosyolojik açıdan ele almayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, geleneksel ve ataerkil değerlerin hâkim olduğu Şanlıurfa'da yemek kültüründe; mutfak pratikleri, sofrâ düzeni ve tüketilen besin üzerinden kadının ikincil konumunu sosyolojik açıdan ele almayı amaçlamaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların yemek ve sofrâ kültüründe karşılaştıkları cinsiyet eşitsizliklerini kendi deneyimleri üzerinden aktarılmasını sağlamak, deneyimler bağlamında yemek kültürü ve cinsiyet eşitsizliklerinin kadınlar tarafından anlamlandırılmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle araştırmada nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik desen benimsenmiştir. Araştırmada katılımcıların yemek kültüründe cinsiyet eşitsizliklerini deneyimleri üzerinden aktarması ve bu deneyimlerden yola çıkarak yemek kültüründeki eşitsizlikleri anlamlandırma biçimlerinin çözümlenmesi adına derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşme sırasında katılımcılara esneklik sağlamak amaçlanmıştır. Araştırma probleminin katılımcılar arasında demografik farklılıklar bağlamında değerlendirilmesini sağlamak adına, çalışmada amaçlı örnekleme tekniği ile maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Şanlıurfa'da yaşayan 18-40 yaş arası 10'u evli, 10'u bekâr olmak üzere 20 kadın oluşturmaktadır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilerek, her bir katılımcı ile 1,5 ila 2 saat arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların izni alınarak görüşmeler ses kaydı ile belgelenmiş, görüşme sırasında ses kaydı konusundaki hassasiyetler nedeniyle zaman zaman yalnızca not alma tekniği kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler araştırmacı tarafından transkript edilerek dijital ortama aktarılmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler gizlilik esasıyla K1 ve K20 arasında kodlanarak evli kadınlar "E", bekâr kadınlar ise "B" harfiyle kodlanarak verilerin gruplandırılması sağlanmıştır.

Bulgular

Mutfak Pratikleri ve Cinsiyetçi İş Bölümü

Toplumsal cinsiyet rollerinde yemek yapmak, temizlik yapmak gibi hizmet ve bakım emeği üzerinden tanımlanan sorumluluklar kadınlara yüklenirken evin geçimini sağlama gibi kamusal alan sorumlulukları ise erkeklere yüklenmektedir. Bu durum erkeğin üstünlüğünü ve erkeğe hizmet anlayışını şekillendirmektedir (Tire, 2017, 101-102). Ataerkil değerlerin belirlediği cinsiyet rolleri ve iş bölümü toplumsal

cinsiyet eşitsizliğini sürdürmekte; yemek kültürü içerisinde yemeğin hazırlanması, yemeğin sunumu, sofrayı hazırlama gibi mutfak pratiklerini yalnızca kadınlar üstlenmektedir. Bu süreçte erkek hizmet edilme prestijine sahip konumda yer alırken, kadın ise erkeğe hizmet eden konumda yer almaktadır. Bu bağlamda yemek hazırlama pratikleri kadının emeğini yeniden görünmez kılarak toplumsal cinsiyet eşitliğini yeniden üretmektedir. Çalışmaya katılan tüm katılımcılar, yemeğin hazırlanması, yemeğin sunumu ve servisi daha sonra sofranın toparlanması gibi sorumlulukların yalnızca kadınlara yüklendiğini, erkeklerin ise bu süreçte hizmet edilen konumda yer aldıklarını ifade etmiştir. Örneğin, katılımcı K11 yemek yapma ve özellikle erkeğe hizmet etme sorumluluğunun kadına yüklendiğini şu cümlelerle oldukça çarpıcı şekilde aktarmıştır;

“Yeni evliyken haftada bir kere yapım aşamasında olan evimize giderdik. Cümbür cemaat giderdik, amcası oğlu, halası oğlu, teyzesi oğlu, vs. hepsini toplardı. Ben de onlara hizmet ederdim. Yani düşün su yok, bulaşık yıkayayım, tezgâh dolmuş ne yapacağım su yok nasıl bulaşığı yıkayayım... Kalk yemek yap derlerdi... Ben bir gün dedim ki, ben kızartmayla uğraşmayayım, doğalgaz yok, daha tüpte yok. Bir çay yapalım önüne de işte külünce falan yeriz. O zaman ben gideyim dışarıdaki ayakkabımı yiyeyim dedi ve bana da yaptırdı o kızartmayı o gün. İkram ettiğim şeyi de hanımlıktan saymıyor... Eşim seni süs köpeği olarak mı aldım? Ben seni hizmet et diye aldım diyordu.” (K11, E, 26)

K11’in ifadelerine benzer şekilde Avakian ABD Ermeni diasporasındaki kadınlarda; yemek pişirme ve erkeğe hizmet bağlamında kadının itaatkârlığına dayalı bulgular paralellik göstermektedir. Nitekim Ermeni toplumunda kadınlar, yemek hazırlama ve sunma pratiklerinde erkeğe hizmet becerilerinin yargılandığını yansıtmaktadır. Yemek pişirme ve yemeğin erkeğe sunulma sürecinde kadınların nadiren iltifat aldıkları, çoğunlukla hizmet beklentileri sonucu sıklıkla eleştirilere maruz kaldıkları gözlemlenmektedir (Avakian, 2005, 271).

Ataerkil değerlerin belirlediği cinsiyet rolleri gereği, kadın ve genç kızlar yemek yapıcı ve sunucu, yetişkin erkekler ile genellikle erkek çocuklar yemek alıcı rollere sahiptirler (Abdurrezzak, 2014, 6). Bu bağlamda çalışmaya katılan katılımcıların hepsi, *“Erkek kardeşim eve geldiğinde onun önüne yemek hazırlanır, yediği yemeği bile kaldırmaz gider biz temizleriz...”* (K4, 21, B) veya *“Küçük ağabeyimin yemeğini ben verir, ben kaldırırdım... Erkekler yer içer, keyfine bakar...”*, (K12, 34, B) gibi ifadelerle ev içi yemek

hazırlama ve sunma süreci sorumluluklarının kadınlar ve kız çocukları arasında paylaşıldığını erkeklerde ise erkeğe hizmet edilme konumunun erkek çocuklar arasında paylaşıldığını ifade etmektedir. Bir diğer katılımcı K13 ise kadının ev içerisinde yemek hazırlama sorumluluğu ve erkeğe hizmet rolünü şu cümlelerle ifade etmektedir;

“Erkek kardeşim su isterse ben onun ablası olduğum halde kalkıp ona su vermem lazım. Kendi ayakları olduğu halde gidip o suyu alamaz... Benden ister. Acıktığında gidip bir şeyler almak istemez. Dolaptan benim gidip bir şeyler hazırlamamı bekler...Ona sürekli hizmet etmemi ve lafını ikiletmememi ister.
(K13, 20, B)

Ataerkil değerler etrafında şekillenen eşitsizlikler yenilecek yemeğin temin edilmesi, yemeğin hazırlanması ve hizmetin paylaşılması süreçlerinde görülür ve bu süreçlerde kadınlar dezavantajlı, erkekler ise avantajlı pozisyonlarda konumlanmaktadır (Çarpar, 2020, 252). Katılımcıların hepsi genel olarak aile içi rollerde ve güç ilişkilerinde geleneksel değerlerin hâkim olduğunu, ataerkil değerlerin yemek üretimi ve tüketimi gibi alanlarda görünür bir şekilde cinsiyet eşitsizliğini sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Kısaca bölgede ataerkil yapının belirlediği roller içerisinde; mutfak pratikleri, yemeğin hazırlanması, sunulması üzerinden kadının tanımlanması sonucu kız çocuklarının da yemek ve mutfak kültürünün taşıyıcısı olması ile cinsiyet eşitsizlikleri yeniden üretilerek derinleştirilmektedir.

Sofra Kültüründe Cinsiyetlerin Konumu

Toplumsal konumların yeniden tesisi yemek yeme pratiklerinde iş bölümünü belirlediği gibi sofrada oturma düzeni ve sofrada takdir edilen sırada hizmet edilme gibi yemek yeme süreçlerinde de görülmektedir (Beşirli, 2010, 161-163). Ataerkil yapıların belirlemiş olduğu erkek egemen kültürde kadınların ikincil konumda görülmesi nedeniyle hane içerisinde erkeğin kadınlarla aynı sofraya oturmaması, ayrı oturma alanlarına sahip olunması gibi rutinlerle erkek otoritesi pekiştirilmektedir (Çiçekli - Parin, 2020, 350). Yapılan çalışmaların bulgularına paralel olarak katılımcıların hemen hemen hepsi sofrada kültüründe cinsiyet eşitsizliğini vurgulayarak sofrada kurallarında erkeklere öncelik verildiğini ifade etmiştir. Örneğin K9, “Eve misafir gelince kadınlar ve erkekler ayrı oturur. Genelde önce erkekler yer, daha sonra kadınlar yer” (K9, 19, B), K2 “Misafir geldiğinde erkek çocuğu 5 yaşında dahi olsa misafirle sofrada oturur ama kız çocuğu 5 yaşında olsa bile oturamaz. Kız çocukları erkeklerin yanında oturup yemek yiyemez. Kadın hizmet eder, erkek oturup yer. Ha misafir gelince ilk yemeği de önce erkekler yemeli, ilk özen onlara gösterilir. Kadınlar devamını yiyebilir, pek önem arzetmez.” (K2, 28, B) gibi ifadelerle sofrada oturma ve sofrada kurallarını belirleyen sofrada kültüründe yaş, cinsiyet gibi saygınlığı belirleyen unsurlar içerisinde cinsiyetçi ayrımcılığın en görünür biçimde somutlaştığını vurgulamaktadır.

Kadınlığın toplumsal konumunun somut olarak görüldüğü sofrta kültürüne bir diğör örnek de kadınların kayınpederi gibi evin yaşça büyük erkekleri ile aynı sofrada oturamama durumudur. Sofra kültüründe toplumsal olarak belirlenen kurallar içerisinde kadınların bu kurala uymaması saygısızlıkla nitelendirilmektedir (Güven, 2008, 404). Bu bağlamda benzer şekilde sofrta adabının yaş, cinsiyet gibi statü konumlarına göre belirlendiğini yansıtmak üzere K8, sofrada kimlerin oturacağını belirleyen sofrta kuralını şu cümlelerle aktarmıştır;

“Ben utanırdım eşimin karşısında yemek yemeye...Beni yıllarca kayınbabam ve kaynanam yemek yerken görmedi...” (K8, 40, E).

Toplumsal cinsiyetin belirlediğı yemek ve sofrta kültüründe görünmez kılınan kadın emeğinin karşısında, evin geçimini sağlayan erkeğın güç, kuvvet kazanması gerekliliğı bağlamında erkeğın beslenme sırasının ve beslenme porsiyonlarının farklı olması gerektiğı inancı hâkimdir. Cinsiyetçi iş bölümü, geleneksel değerler, toplumsal konumlar sonucu belirlenen sofrta kültürü; kimin nerde oturacağı, yemeğe ilk kimin başlayacağı, yenilen yemeğın porsiyon dağılımı gibi eşitsizlikleri beraberinde getirmektedir (Çıtak, 2024, 171-172; Sultana, 2019, 424). Bu bağlamda yapılan çalışmanın bulgularını destekleyen katılımcı K12’nin ifadeleri şu şekildedir;

“Mesela annem ağabeylerimin tabaklarına daha fazla koyardı... Babaannemlere gittiğimiz zaman da kadınlar ve erkekler ayrı yerde yemek yerdı. Erkeklerin sofrasına tabiî ki de daha bir özen gösterilirdi. Erkeklerin önce sofrasının kurulması gerekiyor ve erkekler doysun hep bu söylenirdi. Babamın sofrası hala ayrıdır. Bizimle yemek yemez, onun yemeğı ayrıdır. Aynı yemek olsa bile onun tabağına daha özen gösterir annem. Ağabeylerime on kat daha fazla özenle böyle etleri metleri sürekli annem koyar işte sofradan” (K12, 34, B).

Genel olarak Şanlıurfa’da hâkim olan ataerkil değerlerin sofrada oturma sırası, yemeğın yenilme sırası ve hatta yenilecek yemeğın miktarı gibi sofrta kültürünü belirlediğı ortaya çıkmaktadır. Yaş ve cinsiyet temelli farklıları gözetten sofrta kültürü toplumsal cinsiyet kodlarına bağımlı olarak cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretmektedir.

Tüketilen Besin Üzerinden Cinsiyetçi Ayrım

Yemeğın kültürel kodlarında yer alan cinsiyet temelli ayrım, tüketilen besinin değeri, ulaşılabilirliğı açısından da belirlenmektedir. Et gibi maliyetli ve besin değeri yüksek yiyecekler erkeklikle ilişkilendirilirken, sebze ve tahıl gibi ikincil görülen besinler ise kadınlıkla ilişkilendirilmektedir. Bu durum, geleneksel kültürde etin güç, avcılık gibi erkeğın üstünlüğünü kabul gören eril değerlerle bağdaştırılmasına; sebze

ve tahılların ise pasiflik ve edilgenlikle ilişkilendirilen kadının konumuyla bağdaştırılmasına dayanmaktadır (Çarpar, 2020; Adams, 2010). Nitekim kırmızı et tüketimi sürecinde cinsiyet, gelir düzeyi gibi farklılıklar barındırmaktadır. Kırmızı etin, erkekler tarafından kadınlara oranla daha fazla tüketildiği görülmektedir (Akçay - Vatansever, 2013). Yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara paralel olarak çalışmaya katılan katılımcılar, tüketilecek besinin cinsiyete göre belirlendiğini ve erkeğin et tüketiminin erkeklikle ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Örneğin K8 ve K1 cinsiyetçi kültürel kodların yenilen besinin üzerinden nasıl yansıdığını şu ifadelerle aktarmaktadır;

“Erkeğin yemesi farklıdır, erkeğin içmesi farklıdır. Mesela biz evde olduğumuz zaman annem derdi ki, ‘ya kızım kalkın bir pilav yapın.’ Erkek kardeşlerim olduğu zaman annem ‘kızım kalkın bir etli yemek yapın da erkek kardeşiniz bugün evde’ derdi. Bu ayrımcılıkları daima bize yaşattılar. Hep ‘siz kızsınız, o erkek’ diyerek devamlı erkek üstünlüğünü bizde yaşattılar.” (K8, 40, E).

“Ben yurttan geldiğimde annem normal pilav sulu yemek yapardı ama ağabeyim gelince etli tavuklu yemekler yapardı. Normalde de dolapta etli yemek olunca da ağabeyin gelince yesin derdi.” (K1, 20, B).

Benzer şekilde yenilecek besinin en güzel kısmının ailenin reisi olan erkek için uygun görülmesi ya da yenilecek yemeğin dağılımının belirlenmesi görevinin aile reisinin hakkı olarak görülmesi güç, statü, iş bölümü, cinsiyet gibi farklılaşmalara dayalı belirlenmektedir (Beşirli, 2010, 162). Bu bağlamda K9 yemeğin en güzel kısmının hak dağılımını şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Etli bir yemek olduğunda, etin özel kısmı ya da kelle paça gibi yemeklerin özel kısmı babama yani evin büyüğüne ayrılır. Eğer yemek az ve özelse yemeği evin erkekleri yer, kalırsa biz de yeriz.” (K9, 19, B).* Benzer şekilde et yemeklerinin dağılımında aile reisinin hakkının öncelikli kılındığını K11, şu ifadelerle çarpıcı biçimde yansıtmaktadır:

“Erkeğe etli yemek olsun ayrımını babam yapardı. Bir de nasıl yapardı biliyor musun? Canı güzel bir yemek istese kardeşimle birlikte giderler dışarıda yemeklerini yerlerdi. Dışarıda da kebab yerlerdi. Babamla dışarıda özellikle yerlerdi...Erkek kardeşim de diğer erkek kardeşime yedirirdi. Evde özel bir yemek az ise ve et yemeği ise o yemeği babam yerdi. Babam o yemek az yapılmışsa ‘bunu kaldır ben sonra geleceğim’ der ve oğlan çocuğuna da yedirirdi ama kızlar yemez.” (K11, 26, E).

Dünyanın birçok ülkesinde erkeğin “imtiyazlı” ve “merkezi” konumunun belirlediği ikincil konumda ötekileştirilen kadınlar, erkeklerden daha çok açlık, yoksulluk ve kıtlığa maruz kalmaktadır (Counihan, 2005, 2). Nitekim Bangladeş’te bakım ve yiyecek önceliğinin erkeklere atfedilmesiyle kız çocuklarına yönelik yemek

dağılımı ve yemek paylaşımında ayrımcılığın yaygın olarak devam ettiği gözlemlenmektedir (Sultana, 2019, 424).

Genel olarak bölgede yiyeceklerin eril ve dişil semboller üzerinden ayrıştırıldığı, besinin değeri üzerinden yemeğinin en değerli veya en çok tercih edilen kısmının dağılımının ise cinsiyetlerin konumlarına göre belirlendiği gözlemlenmektedir. Tüketilecek olan besinin paylaşımında; besin değeri fazla olan, yemeğin fazlası, yemeğin özel kısımlarını tüketmek erkeğe düşmektedir. Kadınlar ise tahılla ilişkilendirilerek besin değeri az olan yemekleri tüketmekte ya da sofrada kalanla yetinmektedir.

Sonuç

Yemek yemek, bireyin yaşamı sürdürmek, hayatta kalabilmek için fizyolojik bir gereksinim olmanın yanı sıra toplumsal yapının sosyokültürel, coğrafi, ekonomik yapısına göre semboller içermektedir. Yemek sosyal ilişkileri, toplumsal statüyü, güç ilişkilerini cinsiyet ayrımını içeren semboller yumağıdır. Bu semboller yumağı ise yemek yeme sürecinde bireylerin statülerini, toplumsal rolleri, kültürel aktarım yoluyla edindikleri toplumsallaşma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çalışma, geleneksel ve ataerkil değerlerin hâkim olduğu Şanlıurfa'da yemek kültüründe; mutfak pratikleri, sofrada düzeni ve tüketilen besin üzerinden kadının ikincil konumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Literatürde toplumsal cinsiyet alanında yapılan birçok çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği iş bölümünde yemeğin hazırlanması, servis edilmesi ve sofranın toparlanması gibi hizmet sorumluluklarını kadınların üstlendiği görülmektedir (Kızılaslan - Demigan, 2021; Özdemir, 2019; Altınova - Duyan, 2013, Uğur Çerikan, 2019). Yapılan çalışmada kadınlar ve kız çocuklarının yemeğin hazırlanması, servis edilmesi ve sofranın toparlanması aşamasında hizmet eden konuma; erkekler ve erkek çocuklarının ise hizmet edilen konuma yerleştirdiğini ortaya çıkaran bulgular literatürü destekler niteliktedir. Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ayırım yalnızca mutfak pratikleri ile sınırlı kalmamaktadır. Literatürde yer alan birçok çalışmada, cinsiyet eşitsizliklerinin yenilecek yemeğin hazırlanma pratiklerinin yanı sıra sofrada adabı ve sofrada düzeni de eşitsizlikler çerçevesinde şekillendirdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda sofrada kimin nerde oturduğu, yemeğe ilk kimin başlayacağı, sofradaki oturma biçimleri gibi sofrada adabının yaş, cinsiyet gibi eşitsizlikleri görünür kıldığı vurgulanmaktadır (Özçatal, 2011; Közleme, 2013, Çobanoğlu, 2004; Aydın, 2023). Literatüre paralel olarak elde edilen bulgular Şanlıurfa'da sofrada adabı, yemeğe başlama sırası, yemeğin dağılım hakkı, tüketilen besinin değeri gibi sofrada kültürünün ataerkil değerler tarafından belirlendiğini dolayısıyla Şanlıurfa'da yemek kültürünün bölgede hâkim olan erkeğin imtiyazlı kadının ise ikincil, alçaltılmış konumunu yansıtarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini

pekiştirdiğini yansıtmaktadır.

Yapılan bazı çalışmalar ise cinsiyet kodlarının belirlediği sofrâ kültüründe olduğu kadar yenilecek besinlerin tercih edilme süreçleri de cinsiyet eşitsizliği, güç ilişkilerine dayalı hiyerarşiye göre şekillendiğine dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar, yenilenecek besinin dişillik veya erkeklikle ilişkilendirilmesinin, tercih edilen besin türlerinin statü, saygınlık veya cinsiyete göre farklılaşmasını çeşitli açılardan yansıtmaktadır (Ruby, 2012; Koç – Yazıcıoğlu, 2023; Calvert, 2014; Çarpar, 2020). Elde edilen bulgular literatürü destekler niteliktedir. Şanlıurfa’da erkek ve kadınların sofrâ düzeninin cinsiyetçi ayrımlarla belirlenmesiyle erkeklerin sofrâ düzeninin ve yemek tercihlerinin kadınlara göre daha özenle belirlendiği görülmektedir. Et gibi besin değeri yüksek yiyeceklerin ve zahmetle hazırlanan yemeklerin tüketiminde erkeklik öncelikli kılınmakta, kadınlar ise pilav gibi ikincil besinlerin tüketimi veya olanla yetinme zorunluluğu ile ikincilleştirilmektedir.

Sonuç olarak Şanlıurfa’da yemek kültürü ataerkil değerlerin ve geleneksel toplumsal yapının taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Yemek kültürü toplumsal kimliğin, eşitsizliklerin, toplumsal değerlerin, cinsiyet kalıplarının yeniden üretiminde etkin bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Yemek kültürünü oluşturan mutfak pratikleri, yiyeceklerin hazırlanması ve sunulması veya yemeğin dağıtım aşamaları toplumsal cinsiyet normları ve toplumsal statü kodlarına göre şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği iş bölümü kadınları ve kız çocuklarını yemeğin hazırlanması, servis edilmesi ve sofranın toparlanması aşamasında hizmet eden konumuna; erkekler ve erkek çocuklarını ise hizmet edilen konuma yerleştirerek cinsiyet eşitsizliklerini yeniden sürdürmektedir. Aynı zamanda bölgede hâkim olan sofrâ adabı, yemeğe başlama sırası, yemeğin dağılım hakkı, tüketilen besinin değeri gibi cinsiyet konumlarının belirlediği yemek kültürü; erkeğin üstünlüğünü kadının ise ikincil konumunu görünür kılmakta ve toplumsal cinsiyet kalıplarını pekiştirmektedir. Cinsiyet eşitsizliklerinin, toplumsal statünün ve hiyerarşinin belirlediği yemek kültürü, eril düzeni yeniden üretme mekanizması olarak ataerkil değerlerin devamlılığına katkı sağlamaktadır. Özetle kadınlar yemeğin üretim-tüketim süreci içerisindeki iş bölümü, beslenme davranışları, sofradaki konumu, besin tercihleri gibi yemek kültürü içerisinde de eril değerler tarafından ikincil bir konuma sıkıştırılarak ötekileştirilmektedir. Şanlıurfa’da ataerkil değerlerin belirlediği yemek kültürü, erkekliğin imtiyazlı konumunu yeniden üreterek kadınların ötekileştirildiği mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu çalışmadan elde edilen verilerin, Şanlıurfa’da yemek kültürü aracılığıyla yeniden üretilen cinsiyet eşitsizliklerini görünür kılarak cinsiyet eşitliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma Etik Kurul İzin Bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: T.C. Harran Üniversitesi Sosyal Ve Beşeri

Bilimler Etik Kurulu

Etik kurul kararının tarihi: 21.10.2022

Etik kurul belgesinin sayı numarası: 2022/176

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmanın veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yorumlanması aşamasında herhangi bir çıkar çatışması yaşanmadığını yazarlar taahhüt etmiştir.

Kaynakça

- Abdurrezzak, Ali Osman. "İşlevsel teori bağlamında yemek kültürünün iletişimsel yönü". *TurkishStudies - International PeriodicalfortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic* 9/11(2014), 1-16.
- Adams, Carol J. *Etin cinsel politikası*. Çev. Güray Tezcan - Mehmet Emin Boyacıoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Akçay, Yaşar - Vatansever, Öznur. "Kırmızı Et Tüketimi Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli İli Kentsel Alan Örneği." *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1 (2013), 43-60.
- Aksoy, Mustafa - Kırmızıkuşak, Duygu. "Geleneksel ailede yemek ve güç ilişkisi". *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel* 4/2 (2021), 183-198. <https://doi.org/10.33083/joghat.2021.67>
- Altınova, Hasan Hüseyin - Duyan, Veli. "Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması". *Toplum ve Sosyal Hizmet* 24/2 (2013), 9-22.
- Aydın, Rıfat. "Osmanlı'dan Cumhuriyete değişen sofralar: Yemek ve âdâb-ı muâşeret". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/4 (2023), 1583-1594.
- Avakian, Arlene Voski - Haber Barbara. *From Betty Crockerto feminist foodstudies: Critical perspectives on womenandfood*. America: University of Massachusetts PressBooks, 2005.
- Beşirli, Hayati. "Yemek, kültür ve kimlik". *Millî Folklor*, 22/87 (2010), 159-169.
- Beşirli, Hayati. "Türk kültüründe güç, iktidar, itaat ve sadakatin yemek sembolizmi esasında değerlendirilmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 58 (2011), 139-152.
- Bingöl, Orhan. "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 1/16 (2014), 108-114. www.kmu.edu.tr adresinden erişilmiştir.
- Bora, Aksu. *Kadınların sınıfı: ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Bourdieu, Pierre. *Eril tahakküm*. İstanbul: Bağlam yayınları, 2015.

- Calvert, Amy. "You are whatyou (m)eat: Explorations of meat-eating, masculinity, andmasquerade". *Journal of International Women'sStudies*, 16/1 (2014), 18-33.
- Cantek, Funda. "Mutfakta pişer, internete de düşer: Yemek blogları kadınlara neler vaat ediyor?" *Kültür ve İletişim Dergisi*, 14/1 (2011), 9-39.
- Counihan, Carole M - Steven L.Kaplan (ed.), *FoodandGender: Identity andPower*. Amsterdam: HarwoodAcademicPublishers, 2005.
- Çarpar, Mehmet Can. "Beslenme, kimlik ve erkeklik: Et yemenin sosyolojisi". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 40/1 (2020), 249-277. <https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.1.0041>
- Çerikan, Fidan Uğurkan. "Türk ailesinde sofrada adabı, Denizli örneği ve işlevselliği". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8/1 (2019), 481-511.
- Çıtak, Şerife Özgün. "Yemek iletişimi ve mutfağın cinsiyeti". *Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2024), 167-174.
- Çiçekli, Aylin - Parin, Suvat. "Aşiret yapılarında boşanma deneyimi: Van örneği". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (2020), 345-368. <https://doi.org/10.21497/sefad.756094>
- Çobanoğlu, Özkul. "Türk halk kültüründe "tör/başköşe" kavramı ve anlam yaratmadaki simgesel sürekliliği". *Türkbilig/Türkoloji Araştırmalar Dergisi* 5/7 (2004), 33-44.
- Dökmen, Zehra Yaşın. *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.
- Gürhan, Nazife. "Toplumsal değişme ve yemek kültürü üzerine sosyolojik bir çözümleme: Mardin örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/54 (2017), 561-570.
- Güven, Filiz. "Kadınlığın inşa otoriteleri". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6/15 (2018), 400-414.
- İlhan, Nurcihan. *Toplumsal baskı ve toplumsal cinsiyet yansımaları: Şanlıurfa örneği*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek lisans tezi, 2025.
- Julier, Alice - Lindenfeld, Laura. "Mapping Men ontothe Menu: Masculinitiesand Food, Foodand Foodways 13/1-2 (2005), 1-16.
- Karaca, Evrim - Aydın, Işıl. "Toplumsal cinsiyetin geleneksel Türk mutfağına yansması". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 10/20 (2017), 335-342.
- Kızılaslan, Nuray - Demigan, Zehra. "Kadınların çalışması ve cinsiyet rollerine yönelik algının analizi (Çorum ili merkez köyler örneği)". *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi* 10/3 (2021), 127-142.
- Koç, Fatma - Yazıcıoğlu, İrfan. "Yemek kültüründe toplumsal cinsiyet normları (Gendernorms in foodculture)". *Journal of Tourism&GastronomyStudies* 12/1 (2024), 718-734.

Közleme, Olgun. "Türk mutfak kültüründe siyasi, sosyal ve dini sembolizm". *Toplum Bilimleri Dergisi* 7/14 (2013), 387-395.

Macit, Nilgün - Kıran, Özgür. "Yemek ve toplum: Kültür, kimlik ve eşitsizlikler". *Olgu Sosyoloji Dergisi* 3/2 (2024), 97-106. <https://doi.org/10.58632/olgosos.1573307>

Nahya, Zeliha Nilüfer. "Toplumsal cinsiyet ve beslenme: Toplumun sofrasında kadınlıklar ve erkeklikler". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/50 (2017), 24-36.

Özçatal, Elif Özlem. Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2011), 21-39.

Özdemir, Hacı. "Toplumsal cinsiyet perspektifinde erkeklik ve kadınlık algısı: Bir alan araştırması". *Asya Studies* 4/10 (2019) , 90-107.

Ruby, Matthew B. "Vegetarianism. A blossomingfield of study". *Appetite* 58/1(2012). , 141-150.

Sevindik, Azem. "Türk halk kültüründe yemek ve cinsiyet ilişkisi". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6/13 (2017), 51-62.

Sultana, Abeda. "Ataerkillik ve kadının ikincilliği; kuramsal bir analiz". *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of OrientalScientificResearch (JOSR)* 11/1 (2019), 417-427.

Tekten Aksürmeli, Zeynep Sürmeli - Beşirli, Hayati. "Vegan kimliğin oluşumu: Vegan olmak ve vegan kalmak". *Akademik Hassasiyetler* 6/12 (2019), 223-249.

Terzi, Nazlı - Beşirli, Hayati. "Yemeği cinsiyetlendirmek: Yemekte ve mutfakta dişilik ve erillik". *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/2 (2024), 119-130. <https://doi.org/10.48174/buaad.1537841>

Tire, Olcay. "Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de kadın yoksulluğu". *Mavi Atlas*, 5/1 (2017), 97-112. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.306047>